

Opracowanie: Ewa Charymska

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej
im. płk. dypl. Mariana Porwita

Ochrona dóbr kulturalnych podczas konfliktu zbrojnego w prawie międzynarodowym. Ograniczenia i zadania sił zbrojnych (materiał do samokształcenia dla nauczycieli)

Ogrom strat i zniszczeń, jakie spowodowała II wojna światowa, także wśród obiektów dziedzictwa kulturalnego, skłonił społeczność międzynarodową do podjęcia działań w celu stworzenia skuteczniejszej dla nich ochrony na wypadek wojny. Efektem tych prac stała się *Konwencja haska z 1954 roku o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego*, będąca po dzień dzisiejszy podstawowym dokumentem prawnym chroniącym te dobra w obszarze międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych.

Ochrona dóbr kulturalnych w rozumieniu konwencji objęła opiekę nad nimi oraz ich poszanowanie podczas konfliktu zbrojnego. Wyróżnione zostały dwa poziomy ochrony: w czasie pokoju i w czasie wojny. Państwa zobowiązały się do organizacji ochrony dóbr kulturalnych już w czasie pokoju, by zapewnić im stosowną ochronę wobec dających się przewidzieć następstw konfliktu zbrojnego. Ustalono również, że dobra kultury nie mogą być przedmiotem represaliów.

W celu zaakcentowania rangi przyjętego dokumentu w jej preambule znalazły się zapisy nawiązujące do minionych konfliktów zbrojnych oraz faktu, że dobra kulturalne doznawały w nich poważnych szkód, a także do tego, że w następstwie szybkiego rozwoju techniki wojennej zagrożenie to będzie nadal rosło. Podkreślono ponadto, że szkody wyrządzone dobrom kulturalnym, do jakiegokolwiek narodu by one nie należały, stanowią uszczerbek w dziedzictwie kulturalnym całej ludzkości, gdyż każdy naród ma swój udział w kształtowaniu kultury światowej. Mając zatem na uwadze potrzebę zachowania dziedzictwa kulturalnego, które posiada wielkie znaczenie dla wszystkich narodów świata, jest rzeczą niezwykle ważną, aby temu dziedzictwu zapewnić skuteczną ochronę międzynarodową¹.

¹ *Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 roku, Dz. U 1957 r., Nr 46, poz. 212, załącznik.*

Zgodnie z artykułem 1 niniejszej konwencji za dobra kulturalne, bez względu na ich pochodzenie oraz osobę ich właściciela uznano:

- a) dobra ruchome lub nieruchome, które posiadają wielką wagę dla dziedzictwa kulturalnego narodu, np. zabytki architektury, sztuki lub historii, zarówno religijne jak świeckie; stanowiska archeologiczne; zespoły budowlane posiadające jako takie znaczenie historyczne lub artystyczne; dzieła sztuki, rękopisy, książki i inne przedmioty o znaczeniu artystycznym, historycznym lub archeologicznym, jak również zbiory naukowe i poważne zbiory książek, archiwaliów lub reprodukcji wyżej określonych dóbr;
- b) gmachy, których zasadniczym i stosowanym w praktyce przeznaczeniem jest przechowywanie lub wystawianie dóbr kulturalnych ruchomych, określonych pod lit. a), np. muzea, wielkie biblioteki, składnice archiwalne, jak również schrony mające na celu przechowywanie w razie konfliktu zbrojnego dóbr kulturalnych ruchomych, określonych pod lit. a);
- c) ośrodki obejmujące znaczną ilość dóbr kulturalnych określonych pod lit. a) i b), zwane w dalszym ciągu „ośrodkami zabytkowymi”².

Na mocy konwencji haskiej z 1954 r. państwa zobowiązały się powstrzymać od używania dóbr kultury i ich bezpośredniego otoczenia do celów, które mogłyby wystawić te dobra w razie konfliktu zbrojnego na zniszczenie lub uszkodzenie oraz powstrzymać się wobec nich od wszelkich aktów nieprzyjacielskich.

Konwencja haska z 1954 r. wprowadziła dwa rodzaje ochrony dóbr kulturalnych: **ochronę ogólną i ochronę specjalną.**

Ochroną ogólną objęte są dobra kulturalne zdefiniowane w art. 1 konwencji. Są to te dobra kulturalne, którym nie przyznano ochrony specjalnej. Ochrona ogólna składa się z dwóch elementów, tj. opieki i poszanowania. **Opieka** nad dobrami kulturalnymi polega na podjęciu działań przez państwa - strony za pomocą uznanych przez nie środków, które mają na celu zabezpieczyć dobra kulturalne na terytorium własnego państwa przed możliwymi do przewidzenia skutkami konfliktu zbrojnego. Ponadto ww. ochrona zobowiązuje państwa do podejmowania tego typu działań już w czasie pokoju. Natomiast **poszanowanie** dóbr kulturalnych to zobowiązanie państw - stron konwencji do szanowania dóbr kulturalnych położonych zarówno na ich własnym terytorium, ale także na terytorium innych państw.

² Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 roku, Dz. U. 1957, Nr 46, poz. 212, załącznik, art. 1.

Ponadto konwencja haska w art. 4 zobowiązuje państwa - strony tego dokumentu do powstrzymania się od używania tych dóbr i ich bezpośredniego otoczenia oraz środków przeznaczonych do ich ochrony do celów, które mogłyby wystawić te dobra w razie konfliktu zbrojnego na zniszczenie lub uszkodzenie. Dodatkowo nakazuje powstrzymanie się wobec nich od wszelkich aktów nieprzyjacielskich.

Ogólne zdefiniowanie poszanowania dóbr kulturalnych zostało ponadto uzupełnione obowiązkiem ustanowienia przez państwa - strony dokumentu zakazu kradzieży, rabunku lub bezprawnego przywłaszczenia dóbr kulturalnych, jak również wszelkich aktów wandalizmu wymierzonych przeciwko nim, a także zapobiegania takim atakom i podejmowania działań mających na celu ich zaprzestanie. Strony konwencji powinny również powstrzymać się od stosowania rekwizycji ruchomych dóbr kulturalnych położonych na terytorium któregośkolwiek państwa, które ratyfikowało ten dokument.

We wspomnianym dokumencie prawnym znalazł się także zapis mówiący o **ochronie specjalnej**. Ustalono, że **ochroną specjalną** może być objęta jedynie ograniczona liczba schronów przeznaczonych do przechowywania dóbr kulturalnych ruchomych w razie konfliktu zbrojnego oraz ośrodków zabytkowych i innych dóbr kulturalnych nieruchomych o bardzo wielkim znaczeniu. Wyłączenie powinno być przygotowane już w czasie pokoju. Dobra kulturalne objęte ochroną specjalną uzyskały przywilej nietykalności i powinny być zaopatrzone w znak rozpoznawczy. Przyjęto, że dobro kulturalne położone w pobliżu ważnego obiektu wojskowego może być objęte ochroną specjalną, jeżeli strona konfliktu zobowiąże się, że zrezygnuje z użytkowania danego obiektu lub wyłączy go z wszelkiego ruchu komunikacyjnego. Możliwość uchylecia tej ochrony dopuszczała jedynie kategoryczna konieczność wojskowa podjęta przez dowódcę odpowiedniego szczebla dowodzenia³. Dobra kulturalne mogą być objęte tego typu ochroną, pod warunkiem że:

- znajdują się w dostatecznej odległości od wielkich ośrodków przemysłowych oraz od wszelkich ważnych obiektów wojskowych stanowiących punkty wrażliwe, jak na przykład lotnisk, radiowych stacji nadawczych, zakładów pracujących na rzecz obrony narodowej, portów lub dworców kolejowych o pewnym znaczeniu, jak również wielkich linii komunikacyjnych;
- nie są użytkowane do celów wojskowych.

³ Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 roku, Dz. U. 1957, Nr 46, poz. 212, załącznik, art. 3-4.

(Należy pamiętać, że dany ośrodek zabytkowy uznawany jest za użytkowany do celów wojskowych, jeżeli służy do przemieszczania, chociażby tylko tranzytowego, osób wojskowych lub materiału wojskowego. Jak również wtedy, jeżeli jest terenem czynności bezpośrednio związanych z działaniami wojskowymi, z kwaterunkiem osób wojskowych lub z produkcją materiału wojennego).

Ochrona specjalna danemu dobru kulturalnemu zostaje przyznana poprzez wpisanie go do Międzynarodowego Rejestru Dóbr Kulturalnych Objętych Ochroną Specjalną⁴. Rejestr ten prowadzi dyrektor generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury⁵. Skutkiem objęcia danego dobra kulturalnego ochroną specjalną jest przyznanie mu przywileju nietykalności, który oznacza, że państwa - strony konwencji zobowiązane są do powstrzymania się, z chwilą wpisania takiego dobra do Międzynarodowego Rejestru, od wszelkich aktów nieprzyjacielskich skierowanych przeciw tym dobrom oraz od wszelkiego użytkowania bądź ich samych, bądź ich otoczenia do celów wojskowych. Cofnięcie przywileju nietykalności może nastąpić w sytuacji, gdy jedna ze stron dopuści się w stosunku do dobra kulturalnego objętego ochroną specjalną pogwałcenia tego przywileju, np. wykorzystuje w czasie konfliktu zbrojnego obiekt zabytkowy do celów wojskowych. Wówczas strona przeciwna jest na czas trwania tego pogwałcenia zwolniona z obowiązku zapewnienia takiemu dobru nietykalności.

Poza przytoczonym powyżej przykładem, przywilej nietykalności dobra kulturalnego może być cofnięty jedynie w wypadkach niedającej się uniknąć konieczności wojskowej i jedynie na czas jej trwania. Decyzję taką może podjąć dowódca jednostki odpowiadającej dywizji bądź wyższej. We wszystkich wypadkach, w których okoliczności na to pozwalają, decyzja dotycząca cofnięcia przywileju nietykalności powinna być zakomunikowana odpowiednio wcześniej stronie przeciwnej. Również strona cofająca przywilej nietykalności powinna zawiadomić o tym fakcie możliwie jak najszybciej pisemnie i z podaniem motywów Komisarza Generalnego Dóbr Kulturalnych⁶.

⁴Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 roku, Dz. U. 1957, Nr 46, poz. 212, załącznik, art. 8.

⁵Regulamin wykonawczy do konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, Dz. U. 1957 r., Nr 46, poz. 212, załącznik,[w:] Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 roku, Dz. U. 1957, Nr 46, poz. 212, załącznik, art.11-14.

⁶ Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 roku, Dz. U. 1957, Nr 46, poz. 212, załącznik, art. 9.

Brak zbyt jasnego sprecyzowania w konwencji haskiej pojęcia „dostatecznej odległości” przyczynił się do bardzo rzadkiego wnioskowania przez państwa o przyznanie danemu dobru kulturalnemu ochrony specjalnej. Z tego też względu jako ośrodek zabytkowy objęto ochroną specjalną jedynie Watykan w 1960 r. Natomiast z zapisu o schronach przeznaczonych do przechowywania dóbr kulturalnych ruchomych w razie konfliktu zbrojnego skorzystały do tej pory jedynie trzy państwa, tj. Holandia, Austria i Niemcy, które złożyły wnioski i uzyskały wpisy swoich schronów do rejestru. Od 1978 r. nie wpłynął żaden nowy wniosek o nadanie dobru kulturalnemu tego rodzaju ochrony.

Główny problem, jaki pojawił w związku ze schronami, dotyczy podawania do publicznej wiadomości ich położenia, rozmiarów czy planów ewakuacji. Państwa najczęściej nie chcą udzielać szczegółowych informacji w tej kwestii w obawie przed ewentualnym ich zniszczeniem nie tyle przez potencjalne państwo przeciwnika, co przez terrorystów lub inne grupy przestępcze. Niestety, ale obawy te wydają się być uzasadnione. Potwierdzają to badania przeprowadzone przez prof. Patrica Boylana, który stwierdził fakt wykorzystywania takich informacji przez strony w konflikcie bałkańskim w celu grabieży lub zniszczenia dóbr kulturalnych⁷.

Znakiem rozpoznawczym konwencji do oznaczania dóbr kulturalnych jest tarcza skierowana ostrzem w dół, podzielona wzdłuż przekątnych na cztery pola, dwa błękitne i dwa białe (tarcza herbowa złożona z błękitnego kwadratu, którego jeden z kątów tworzy ostrze tarczy oraz umieszczonego nad nim błękitnego trójkąta, rozgraniczonych po każdej stronie białym trójkątem)⁸. Autorem znaku był Jan Zachwatowicz - polski architekt, profesor Politechniki Warszawskiej i wybitny znawca historii architektury polskiej. Jego projekt zwyciężył w konkursie na międzynarodowy znak rozpoznawczy dóbr kultury objętych ochroną w Hadze w 1954 roku⁹. Znaku używa się bądź pojedynczo, bądź potrójnie w układzie trójkątnym. W razie konfliktu zbrojnego dla odróżnienia dóbr kulturalnych objętych ochroną ogólną i specjalną stosuje się inny sposób ich oznaczenia. W przypadku ochrony ogólnej stosuje się pojedyncze oznaczenie, natomiast w przypadku ochrony specjalnej potrójny znak. Zobacz rysunki nr 1 i 2.

⁷ K. Sałaciński, *Ochrona dóbr kultury w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych*, [w:] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Warszawa 2014, s. 491.

⁸ *Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego*, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 roku, Dz. U. 1957, Nr 46, poz. 212, załącznik, art. 16.

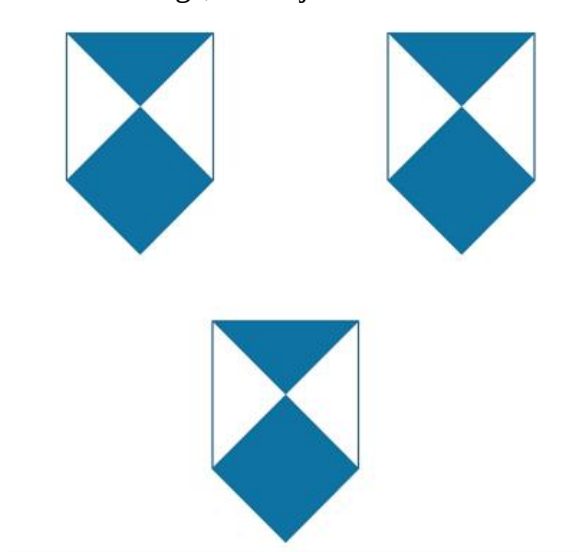
⁹ M. Kulikowska, Z. Falkowski, *Znaki ochronne i oznaczenia w międzynarodowym prawie humanitarnym konfliktów zbrojnych*, WCEO, Warszawa 2011, s. 32.

**Rysunek nr 1. Znak rozpoznawczy dóbr kulturalnych objętych ochroną ogólną,
Haga, 14 maja 1954 roku**

Źródło: Z. Falkowski, *Znaki i oznaczenia w międzynarodowym prawie humanitarnym konfliktów zbrojnych*, [w:] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Warszawa 2013, s. 269.

**Rysunek nr 2. Znak rozpoznawczy dóbr kulturalnych objętych ochroną specjalną,
Haga, 14 maja 1954 roku**

Źródło: P. Żarkowski, *Prawo humanitarne a konflikt zbrojny wybrane aspekty ochrony osób i dóbr kultury*, Siedlce 2013, s. 101.

W prawie polskim dodatkowo w czasie pokoju kwestię oznaczania obiektów zabytkowych reguluje rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Znak informacyjny umieszczany na obiektach zabytkowych ma kształt pięciokątnej tarczy skierowanej ostrzem w dół o wymiarach 185 x 100 mm, wykonanej

z blachy na białym tle, w górnej części zawierającym napis „ZABYTEK CHRONIONY PRAWEM”. Poniżej znajduje się tarcza herbowa złożona z błękitnego kwadratu, którego jeden z kątów tworzy ostrze tarczy oraz umieszczonego nad nim błękitnego trójkąta, rozgraniczonych po każdej stronie białym trójkątem¹⁰. Zobacz rys. nr 3.

Rysunek nr 3. Wzór znaku rozpoznawczego konwencji haskiej służący do oznaczania obiektów zabytkowych w czasie pokoju

Źródło: Załącznik do Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 roku w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, Dz. U. 2004, Nr 30, poz. 259, [w:] Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 roku w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, Dz. U. 2004, Nr 30, poz.259.

Kwestie ochrony dóbr kulturalnych podczas konfliktu zbrojnego w prawie międzynarodowym reguluje także drugi protokół dodatkowy z 1999 roku do konwencji haskiej o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego z 1954 r. Dokument ten ma charakter uzupełniający w odniesieniu do konwencyjnych uregulowań dotyczących ochrony ogólnej. Jego postanowienia odnoszą się do dwóch elementów tej ochrony: opieki i poszanowania. Środki przygotowawcze, jakie państwa podejmują w czasie pokoju w ramach opieki nad dobrami kulturalnymi dla zabezpieczenia ich przed dającymi się przewidzieć skutkami konfliktu zbrojnego powinny obejmować m.in. przygotowanie spisów inwentarza, planowanie środków doraźnych w celu ochrony przed ogniem lub strukturalnym

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 roku w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, Dz. U. 2004, Nr 30, poz. 259.

zniszczeniem, przygotowanie do usunięcia ruchomych dóbr kulturalnych lub zapewnienie odpowiedniej dla nich ochrony na miejscu oraz wyznaczenie kompetentnych władz odpowiadających za bezpieczeństwo dóbr kulturalnych.

W kwestii poszanowania dóbr kulturalnych określono warunki, które umożliwiają uchylenie się od tego obowiązku na podstawie kategorycznej konieczności wojskowej. Zgodnie z nią skierowanie nieprzyjacielskiego ataku przeciwko dobru kulturalnemu może mieć miejsce wtedy i na tak długo, dopóki dane dobro kulturalne poprzez swoje przeznaczenie zostało przekształcone w obiekt wojskowy oraz nie istnieje żaden inny możliwy sposób osiągnięcia korzyści wojskowej niż ten, który daje możliwość skierowania ataku nieprzyjacielskiego przeciwko temu obiektowi. W przypadku powołania się na kategoryczną konieczność wojskową dane dobro kulturalne może być narażone na zniszczenie lub uszkodzenie w ramach konkretnej korzyści wojskowej¹¹.

Niniejszy protokół wprowadził ponadto środki ostrożności, jakie mają być zachowane podczas ataku wobec dóbr kulturalnych prawem chronionych. W czasie prowadzenia operacji wojskowych każde państwo będące stroną konfliktu zbrojnego powinno:

- uczynić wszystko, co jest praktycznie wykonalne dla sprawdzenia, że cele, jakie mają zostać zaatakowane, nie są dobrami kulturalnymi;
- podjąć wszystkie praktycznie możliwe środki ostrożności przy wyborze środków i metod ataku w celu uniknięcia, a w każdym razie zminimalizowania czy przypadkowego uszkodzenia dóbr kulturalnych;
- powstrzymać się od podjęcia decyzji o ataku, który mógłby spowodować przypadkowe uszkodzenie dóbr kulturalnych, a którego rozmiary byłyby nadmierne w stosunku do oczekiwanej i bezpośredniej korzyści wojskowej;
- odwołać lub przerwać atak, gdy okaże się, że cel jest dobrem kulturalnym oraz gdy można przypuszczać, że atak spowoduje przypadkowe uszkodzenie dóbr kulturalnych, a rozmiary tego ataku byłyby nadmierne w stosunku do oczekiwanej konkretnej i bezpośredniej korzyści wojskowej.

Państwa będące stroną konfliktu zobowiązane są także do podjęcia środków ostrożności skierowanych przeciwko skutkom działań zbrojnych. Zgodnie z powyższym stwierdzeniem państwo uczestniczące w konflikcie powinno w stopniu największym, jak to tylko jest możliwe, usunąć ruchome dobra kulturalne z sąsiedztwa celów wojskowych lub

¹¹ K. Sałaciński, *Ochrona dóbr kultury w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych*, [w:] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Warszawa 2014, s. 496.

objąć je właściwą ochroną na miejscu a także unikać rozmieszczenia celów wojskowych w ich pobliżu¹².

Ponadto dokument ten określa obowiązki państwa okupującego całość lub część terytorium przeciwnika w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa dobrom kulturalnym znajdujących się na tym obszarze. Powyższe obowiązki obejmują m.in. zobowiązane do zapobiegania:

- wszelkiemu nielegalnemu wywozowi, przemieszczeniu lub przenoszeniu własności dóbr kulturalnych;
- wszelkim wykopaliskom archeologicznym z wyjątkiem sytuacji, gdy jest to bezwzględnie niezbędne dla zabezpieczenia, udokumentowania lub zachowania dóbr kulturalnych;
- wszelkim zmianom w dobrach kulturalnych lub zmianom w korzystaniu z takich dóbr kulturalnych, które mają na celu zatajenie lub zniszczenie dowodów o charakterze kulturowym, historycznym lub naukowym.

Również wszelkie prace archeologiczne, wykopaliskowe, zmiany w dobrach kulturalnych lub zmiany w korzystaniu z nich na terytorium okupowanym powinny być o ile nie umożliwiają tego okoliczności, prowadzone w ścisłej współpracy z kompetentnymi władzami krajowymi okupowanego terytorium¹³.

Na szczególną uwagę zasługują zawarte w rozdziale III protokołu drugiego postanowienia dotyczące nowego rodzaju ochrony dóbr kulturalnych. Do przewidzianych w konwencji haskiej z 1954 roku dwóch zakresów ochrony dóbr kulturalnych: ogólnej i specjalnej, protokół dołączył zakres trzeci w postaci ochrony wzmocnionej¹⁴.

Zgodnie z artykułem 10 protokołu ochroną wzmocnioną może być objęte dobro kulturalne, które:

- jest dziedzictwem kulturalnym o największym znaczeniu dla ludzkości;
- jest chronione na mocy odpowiednich krajowych środków prawnych administracyjnych uznających jego wyjątkową wartość kulturową i historyczną oraz zapewniających najwyższy poziom ochrony;

¹²Drugi Protokół dodatkowy do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 roku, sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 roku, Dz. U. 2012 r., poz. 248., art. 6-8.

¹³Drugi Protokół dodatkowy do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 roku, sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 roku, Dz. U. 2012 r., poz. 248., art. 6-8.

¹⁴A. Przyborowska-Klimczak, *Rozwój dziedzictwa kulturalnego w prawie międzynarodowym na przełomie XX i XXI wieku*, Lublin 2011, s. 60.

- nie jest wykorzystywane do celów wojskowych lub dla osłony miejsc wojskowych, a państwo - strona, które sprawuje władzę nad tym dobrem kulturalnym, złożyła deklarację potwierdzającą, że nie zostanie ono w ten sposób wykorzystane¹⁵. Dobra kulturalne objęte tego rodzaju ochroną w trakcie konfliktu zbrojnego są oznaczone odpowiednim znakiem, który przedstawia rys. nr 4.

Rysunek nr 4. Znak rozpoznawczy dóbr kulturalnych objętych ochroną wzmocnioną

Źródło: Second protocol to the Hague Convention of 1954 for the protection of cultural property in the event of armed conflict, Paris 2015, [w:] <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002435/243550E.pdf>, (04.08.2017).

Należy pamiętać o tym, że dobro kulturalne objęte ochroną wzmocnioną traci tę ochronę, gdy taka ochrona zostanie zawieszona lub cofnięta. Ma to miejsce wówczas, gdy dobro to przestało spełniać którekolwiek z wyżej wymienionych kryteriów stanowiących warunki, na mocy których tego rodzaju ochronę otrzymało¹⁶.

Zgodnie z niniejszym protokołem strony konfliktu są zobowiązane zapewnić nietykalność dobrom kulturalnym objętym ochroną wzmocnioną poprzez powstrzymanie się

¹⁵ *Drugi Protokół dodatkowy do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 roku, sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 roku*, Dz. U. 2012 r., poz. 248, art. 10.

¹⁶ *Drugi Protokół dodatkowy do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 roku, sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 roku*, Dz. U. 2012 r., poz. 248, art. 10, 13, 14.

od czynienia takich dóbr obiektem ataku i od jakiegokolwiek wykorzystywania takich dóbr lub ich bezpośredniego otoczenia dla wsparcia działań wojskowych¹⁷.

Wymieniony powyżej dokument określa także odpowiedzialność karną wobec osób, które dopuściły się popełnienia celowo z naruszeniem konwencji haskiej 1954 r. i niniejszego protokołu następujących czynów:

- czynienia celem ataku dobra kulturalnego objętego ochroną wzmocnioną;
- wykorzystania dobra kulturalnego objętego ochroną wzmocnioną lub jego najbliższego otoczenia do wsparcia działań wojskowych;
- powodowania rozległego zniszczenia lub zawłaszczenia dobra kulturalnego chronionego na podstawie konwencji haskiej i niniejszego protokołu;
- czynienia celem ataku dobra objętego ochroną na mocy konwencji haskiej;
- kradzieży, rabunku lub przywłaszczenia bądź też aktów wandalizmu skierowanych przeciwko dobrom kulturalnym chronionym postanowieniami konwencji haskiej.

Powyższe czynny zgodnie z niniejszym dokumentem powinny być uznane za przestępstwa zgodnie z prawem krajowym państw - stron i podlegać odpowiednim karom. Odpowiedzialność karna dotyczy nie tylko osób będących bezpośrednimi sprawcami wyżej wymienionych czynów, ale może być rozszerzona także na osoby, które pośrednio przyczyniły się do takich działań¹⁸.

W prawie polskim sankcje wobec osób, które dopuściły się wykroczeń wobec dóbr kulturalnych w czasie działań zbrojnych, określają przepisy kodeksu karnego z 6 czerwca 1997 r. Rozdział XVI kodeksu zatytułowany „Przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstwa wojenne” w artykule 125 stanowi, że *„Kto na obszarze okupowanym, zajęтым lub na którym toczą się działania zbrojne, naruszając prawo międzynarodowe, niszczy uszkadza lub zabiera dobro kultury, podlega karze pozbawienia od roku do lat 10”*. Dodatkowo paragraf 2 niniejszego artykułu mówi, że *„Jeżeli czyn dotyczy dobra mającego szczególne znaczenie dla kultury, sprawca podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3”*.

Natomiast artykuł 126 stanowi o odpowiedzialności karnej wobec osób, które używają znaków ochronnych niezgodnie z ich przeznaczeniem. Zgodnie z paragrafem 1 tego artykułu

¹⁷ *Drugi Protokół dodatkowy do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 roku, sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 roku, Dz. U. 2012 r., poz. 248, art.12.*

¹⁸ *Drugi Protokół dodatkowy do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 roku, sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 roku, Dz. U. 2012 r., poz. 248, art.15-16.*

„Kto w czasie działań zbrojnych używa niezgodnie z prawem międzynarodowym znaku Czerwonego Krzyża lub Czerwonego Półksiężyca podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”¹⁹. „Tej samej karze podlega, kto w czasie działań zbrojnych używa niezgodnie z prawem międzynarodowym znaku ochronnego dla dóbr kultury lub innego znaku chronionego przez prawo międzynarodowe albo posługuje się flagą państwową lub odznaką wojskową nieprzyjaciela, państwa neutralnego albo organizacji lub komisji międzynarodowej”²⁰.

Konwencja haska z 1954 r. dotycząca ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu oraz drugi protokół do tej konwencji z 1999 r. to dwa podstawowe dokumenty prawa międzynarodowego, które określają nie tylko zasady ochrony dóbr kulturalnych ale ukazują także ograniczenia i zadania sił zbrojnych w tym zakresie. Oprócz ww. wymienionych dokumentów w Wojsku Polskim kwestie dotyczące przestrzegania zasad ochrony dóbr kulturalnych określają dodatkowo następujące dokumenty:

- *Decyzja Nr 72/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 6 marca 2014 roku w sprawie przestrzegania zasad ochrony dóbr kulturalnych w resorcie obrony narodowej, Dz. Urz. MON, poz. 83.*
- *Rozkaz Nr 26 Dowódcy Generalnego Rodzajów Sił Zbrojnych z dnia 22 stycznia 2015 roku w sprawie przestrzegania zasad dóbr kulturalnych w dowództwie Generalnym Rodzajów Sił Zbrojnych i podległych strukturach organizacyjnych.*
- *Rozkaz nr 36 Szefa Inspektoratu Wsparcia Sił Zbrojnych z dnia 4 lutego 2015 r.*
- *Wytyczne Dowódcy Operacyjnego Rodzajów Sił Zbrojnych z dnia 17 października 2014 roku w sprawie ochrony dóbr kulturalnych.*

Pomimo że Siły Zbrojne RP nie wykonują bezpośrednich zadań dotyczących zabezpieczenia dóbr kultury na wypadek konfliktu zbrojnego z wyjątkiem tych, które znajdują się w ich zarządzie, to jednak wypełniają one szereg zobowiązań mających na celu maksymalne ograniczenie strat powstałych w dziedzictwie kulturowym w wyniku działań zbrojnych. Wszystkie te zadania są niezmiernie ważne i wymagają stałych działań. Stąd między innymi troska o ochronę dóbr kulturalnych oraz zabezpieczenie ich przed zniszczeniem i utratą bezpowrotną na skutek konfliktu zbrojnego jest tak istotna.

¹⁹ Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 roku, Dz. U. Nr 88, poz. 553, art. 125.

²⁰ Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 roku, Dz. U. Nr 88, poz. 553, art. 126.

Bibliografia:

Akty Prawne:

1. *Drugi Protokół dodatkowy do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 roku, sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 roku*, Dz. U. 2012 r. poz. 248.
2. *Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 roku*, Dz. U. Nr 88, poz. 553, art. 125.
3. *Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 roku*, Dz. U. 1957, Nr 46, poz. 212, załącznik.
4. *Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 roku w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków*, Dz. U. 2004, Nr 30, poz. 259.
5. *Decyzja Nr 72/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 6 marca 2014 roku w sprawie przestrzegania zasad ochrony dóbr kulturalnych w resorcie obrony narodowej*, Dz. Urz. MON, Poz. 83.
6. *Rozkaz Nr 26 Dowódcy Generalnego Rodzajów Sił Zbrojnych z dnia 22 stycznia 2015 roku w sprawie przestrzegania zasad dóbr kulturalnych w dowództwie Generalnym Rodzajów Sił Zbrojnych i podległych strukturach organizacyjnych*.
7. *Rozkaz nr 36 Szefa Inspektoratu Wsparcia Sił Zbrojnych z dnia 4 lutego 2015 r.*
8. *Wytyczne Dowódcy Operacyjnego Rodzajów Sił Zbrojnych z dnia 17 października 2014 roku w sprawie ochrony dóbr kulturalnych*.

Opracowania książkowe:

1. Kulikowska M., Falkowski Z., *Znaki ochronne i oznaczenia w międzynarodowym prawie humanitarnym konfliktów zbrojnych*, WCEO, Warszawa 2011.
2. *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Warszawa 2014.
3. Przyborowska-Klimczak A., *Rozwój dziedzictwa kulturalnego w prawie międzynarodowym na przełomie XX i XXI wieku*, Lublin 2011.
4. Żarkowski P., *Prawo humanitarne a konflikt zbrojny wybrane aspekty ochrony osób i dóbr kultury*, Siedlce 2013.

Strony internetowe:

1. *Second protocol to the Hague Convention of 1954 for the protection of cultural property in the event of armed conflict*, Paris 2015,
<http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002435/243550E.pdf>, (04.08.2017).